

Jurgis Ambraziejus Pabrėža

Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849) – vienas iškiliausių XIX a. Lietuvos švietėjų, floros tyrinėtojų, pirmojo lietuviško (žemaitiško) geografijos vadovėlio, daugelio medicinos veikalų autorius, liaudies gydytojas, pedagogas, neformalios lituanistinės mokyklos, kuri veikė Kretingos pranciškonų vienuolyne, įkūrėjas, žemaičių raštijos veikėjas ir mokslo terminijos kūrėjas, bibliofilas, kunigas, pranciškonas OFM, pamokslininkas. Jis vadinamas pirmuoju lietuvių botanikos tėvu.

Juozas Tumas-Vaižgantas 1929 m., apibūdindamas jo išorę, rašė: „Ūgio neaukšto, juodbruvis, visados linksmas, mėgdavęs dainas.“

J. A. Pabrėža mirė 1849 m. spalio 30 d. Kretingoje po ligonių priėmimo valandų. Jį vienuoliai rado jo paties celėje, parimusį ant klapto prie kryžiaus. Palaidojo garbingoje Kretingos senųjų kapinių vietoje, kuri yra Vilniaus gatvės vakarinėje pusėje – prie pagrindinio tako, priešais Šv. Jurgio koplyčią.

Po J. A. Pabrėžos mirties vienuolių pranciškonų iniciatyva, siekiant, kad jam būtų suteikta altoriaus garbė ir jis paskelbtas šventuoju, buvo pradėti rinkti dokumentai kanonizacijos bylai. Sovietmečiu beatifikacijos dokumentai dingę ir šis darbas ilgam nutrūko, o 1991 m. sausio 12 d. įvyko Kretingos vienuolių pranciškonų surengta konferencija-minėjimas, skirta Tėvo Ambraziejaus Pabrėžos beatifikacijos bylai atnaujinti. Joje nutarta tęsti anksčiau pradėtą darbą. Daugelis žemaičių iki šiol mano, kad J. A. Pabrėža buvo šventasis, tad dar ir šiandien gali pamatyti žmonių, besimeldžiančių jo amžinojo poilsio vietoje ir prašančių malonių.

J. A. Pabrėžos rankraščiai ir knygos saugomi Jungtinių Amerikos Valstijų ir Lietuvos muziejuose, bibliotekose (didžiausia dalis – Vilniaus universiteto, Kauno viešojoje ir Kauno technologijos universiteto bibliotekose).

Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos (1771–1849) biusto fragmentas. Skulptorius Petras Kalendra. Jolantos Klietkutės nuotrauka iš Kretingos muziejaus rinkinių, KM IF 10175, www.limis.lt

J. A. Pabrėžos kilmė

Jurgis Pabrėža gimė 1771 m. sausio 15 d. dabartinio Skuodo rajono Lenkimų seniūnijos Večių kaime. Seniau čia būta daug sodybų, per kaimą vinguriuoja Šventosios upė, kaimą juosia miškai ir laukai.

J. A. Pabrėžos tėvai buvo gana pasiturintys ūkininkai – valdė apie 30 ha žemės. Kretingos muziejuje saugomos 1963 m. fotografo Albino Kardoko sukurtos J. A. Pabrėžos gimtojoje tėviškės sodyboje dar stovėjusių pastatų (gyvenamojo namo ir klėties), kurie buvo nugriauti apie 1970-uosius metus, nuotraukos. Gyvenamasis namas – žemaičių tradicinės medinės architektūros stiliaus, didelis, vieno

aukšto, dviejų galų, stačiakampio plano, stogas pusvalminis, dengtas šiaudais. Jis galėjo būti pastatytas XVI–XVIII a., rekonstruotas XIX a. II pusėje. Namas, kad jau ir labai apnykęs, panašus ne į paprastą valstiečio, o į smulkaus bajoro ar pasiturinčio ūkininko gyvenamąją trobą. Toje pačioje sodyboje būta ir gana unikalaus vieno aukšto, penkių kambarų, tradicinės žemaitiškos medinės architektūros svirno / klėties su šiaudiniu stogu.

Kraštotyrininkas ir muziejininkas Ignas Jablonskis (1911–1991), 1969 m. lankydamasis šioje sodyboje, atkreipė dėmesį į joje dar stovėjusią svirną (klėtį) ir pasirūpino, kad jis 1970 m. būtų nuvežtas į Rumšiškėse (Pievelių kaimo teritorijoje) po atviru dangumi 1966 m. pradėtą formuoti Lietuvos liaudies buities muziejų (dabar Lietuvos etnografinis muziejus). Čia pastatas buvo restauruotas ir puošia muziejaus ekspoziciją iki šiol.

Viena aktyviausių ir nuosekliausių J. A. Pabrėžos biografijos tyrinėtojų yra kretingiškė istorikė, muziejininkė, informacinių technologijų specialistė Jolanta Klietkutė. Informatyvus jos straipsnis „Jurgio

Ambraziejaus Pabrėžos kilmė“ yra išspausdintas Genealogijos, heraldikos ir vaksilologijos instituto leidžiamo žurnalo 2022 m. pirmojo numerio 66–75 puslapiuose (publikacijos elektroninę versiją viešina Kretingos muziejus, prieiga Internetu: <https://inx.lv/JpUBK>). Naujesnių ir išsamesnių publikacijų J. A. Pabrėžos kilmės tema paskutiniaisiais metais nėra pavykę rasti, tad, rašydama šį tekstą, naudojausi minimu J. Klietkutės darbu, kai kur jį cituodama, o kai kur ir atpasakodama.

Beje, J. Klietkutė GENI portale yra sukūrusi Pabrėžų giminės kelių kartų genealoginį medį, internetinėje svetainėje adresu <https://inx.lv/JpUOe> viešina savo surinktą J. A. Pabrėžos bibliografiją. 2025 m. gruodžio mėnesį joje buvo 901 pozicija.

J. Klietkutė, rašydama apie J. A. Pabrėžos kilmę, nurodo, kad paskutiniaisiais metais tyrinėtojams nepavyksta rasti Lenkimų Šv. Onos bažnyčios krikšto metrikų knygos, kurioje būtų originalus įrašas apie J. A. Pabrėžos krikštą. Lenkimų Šv. Onos bažnyčios 1930–1931 m. vizitacijos aktuose tarp kitų metrikų knygų nurodytos ir 1704–1848 m. krikštų knygos,

Jurgio Pabrėžos gimtosios sodybos gyvenamasis namas ir jo gonkelės 1963 m. Pastatas nugriautas apie 1970 m. Fotografas Albinas Kardokas. Nuotraukos iš www.limis.lt, saugomos Kretingos muziejaus rinkiniuose, KM GEK 13116_6_a ir KM GEK 13116_1

Nuo viršaus: gimtojoje J. A. Pabrėžos sodyboje stovėjusi klėtėlė, perkelta į Lietuvos etnografijos muziejų ir dabar esanti jo ekspozicijoje. Nuotrauka iš muziejaus archyvo; J. A. Pabrėžos gimtosios sodybos klėtis 1963 m., pastatyta apie XVIII a., nugriauta apie 1970 m. Fotografas Albinas Kardokas. Nuotrauka iš www.limis.lt, saugoma Kretingos muziejuje, KM GEK 13116_2

tačiau dabar tarp Lietuvoje saugomų žinomų krikšto metrikų knygų tokios, kurioje būtų įrašai apie 1771 m. Lenkimų šv. Onos bažnyčioje pakrikštytus asmenis, nerandama. Nėra šių krikšto duomenų ir Telšių vyskupijų dekanatinėse knygose, nes jos pradėtos pildyti tik nuo 1794 m. ir jose nėra ankstesnių metų įrašų kopijų.

Yra pagrindo manyti, kad mums aktuali metrikų knyga 1946 m. dar buvo saugoma Kretingoje, kur ji, kaip yra nurodęs jau minėtas muziejininkas ir kraštotyrininkas I. Jablonskis, galėjo patekti 1940–1941 m., kai „rusų MVD iš Kretingos apskrities bažnyčių ir kitų įstaigų paėmė visus archyvus ir sudėjo Kretingos m., Kęstučio g. nr. 8, mažame mūr. name. Čia archyvai išbuvo per karą, o 1946 m. vasario mėn. VBD leido šią archyvinę medžiagą naudoti kurui, ką aplinkiniai nesąmoningi miestiečiai ir darė. [...]“. Na o tie, kurie suprato šių knygų reikšmę, esant galimybei, nuslėpdami tai nuo valdžios, vieną ar kitą ir pasiimdavo. J. Klietkutė daro prielaidą, kad „nuo 1748 m. vestą Lenkimų RKB metrikų knygą pasiėmė P. Ruškys, kadangi rinko biografinę medžiagą J. A. Pabrėžos beatifikacijos bylai“. Kaip iš tikrųjų buvo, nežinia, bet P. Ruškys turėjo J. A. Pabrėžos gimimo įrašo nuorašą iš Lenkimų bažnyčios krikšto metrikų knygos. Jame lotynų kalba parašyta: „*IANUARIUS Anni, 1771 D. 15 Hujus Bapt Infans n-ne Georgius L.L.P.P.G.D. Joannis Pabreža matris Roza Bawżynska. L.L. Joseph Bawżynski cum Elizabetha Pabreżowna Stephan Pruszyński asistens Infans de Wecze Par Lenkimens*“ (vertimas į lietuvių kalbą: „1771 m. sausio 15 d. pakrikštytas kūdikis, vardu Jurgis, teisėtų tėvų bajorų – Jono Pabrėžos, Rožės Baužinskaitės. Krikštą tėviai Juozapas Baužinskas su Elžbieta Pabrėžaite, asistentas Steponas Prušinskis. Kūdikis iš Večių kaimo Lenkimų parapijos“).

J. Klietkutė rašo, kad „XIX a. pab. ir tarpukariu apie J. A. Pabrėžos bajorišką kilmę buvo rašoma kaip apie savaimę suprantamą ir klausimų nekeliantį dalyką, o jau sovietmečiu – kaip apie pasiturinčio valstiečio norą suklastoti krikšto metrikus ir tokiu būdu išleisti vaiką į mokslus. Akivaizdu, kad sovietmečio ideologija darė įtaką ir biografų mintims bei išvadoms, tad J. A. Pabrėžą buvo bandoma pavaizduoti kaip mokslininką, nesuprastą savo laikmečio klerikalų, valstiečio sūnų, kuris „ryžosi padėti skurstančiais, dvarponių užguitai liaudžiai“.

Toki patį faktą liudija ir gretimame Kalvių kaime 1793 m. gimusio istoriko, rašytojo, liaudies švietėjo ir tautinio atgimimo šauklio Simono Daukanto giminės kilmės tyrimų istorija.

J. Klietkutė pažymi, jog J. A. Pabrėžos gyvenimo tyrinėtojas V. Gidžiūnas OFM JAV spaudoje yra rašęs, jog „*Jo tėvai greičiausiai buvo bajorai, nes jis, reikalui esant pasirašinėjo bajoru*“. Na o „*J. Pabrėžai dar gyvam esant, Motiejus Valančius apie J. Pabrėžą rašė, kad „tėvai jo, kaip bajorai, norėdami lig laiku prašveisti sūnų savą, dar jaunitėlį nuvežė Kretingon, kame tuokart buvo gan gera mokslynčia*“.

J. Klietkutė minėtame straipsnyje rašo ir apie J. A. Pabrėžos sąsajas su kunigu, teologijos daktaru, kalbininku, vertėju Kalikstu Korvinu Kasakauskiu (~1792–1866), nes jų giminės turi tą patį herbą – *Ślepowron*. Ji, rašydama apie žemaičių bajorus, remdamasi istoriniais šaltiniais, pažymi, jog tuo laikotarpiu, kai gyveno J. A. Pabrėža, „*Žemaičiuose visuomenė buvo kiek kitokia, negu kitose Lietuvos dalyse – čia bajorijos buvo labai daug, bet ji daugiausia buvo neturtinga, tebekalbanti žemaitiškai, o nuo valstiečių skyrėsi tik tuo, kad turėjo politines teises ir galėjo užimti valstybines vietas. Pagal 1795 m. gyventojų surašymą smulkieji žemvaldžiai ir činšiniai bajorai sudarė gausiausią bajorijos sluoksnį. Žemėnysis – činšinių ir tarnybinių bajorų sluoksnis kėlė pakankamai rimtą grėsmę socialinių santykių stabilumui: nemokėjo mokesčių, nėjo rekruto prievolės, nepriklausė jokiai organizuotai bendruomenei ir nepakluso įstatymams. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK) bajorystės ir genealoginių medžių patvirtinimo dokumentų praktiškai nebuvo. Pakakdavo garbės žodžio ir liudytojo seimelyje. Bajorystės, kaip privilegijuotos luominės institucijos, juridinius įteisinimo pamatus sukūrė imperatorė Jekaterina II, nes XVIII a. Rusijoje taip pat susiformavo kilmės požiūriu įvairialypis paveldimų, išsitarnavusių, asmeninių bajorų sluoksnis, kurio teisė priklausyti luomui dažnai nebuvo pagrįsta dokumentais. 1785 m. Malonės raštas bajorams paskelbė privalomą bajorų registraciją. Kilmės dokumentams tikrinti ir bajorystės pagrįstumui nustatyti buvo įsteigti bajorų deputatų susirinkimai. Lietuvos gubernijose bajorų deputatų susirinkimai, čia vadinti bajorų deputacijomis, pradėjo veikti netrukus po LDK padalijimų, Vilniuje – 1797 m. Kadangi J. Pabrėža Vyriausioje*

LDK mokykloje Vilniuje studijavo nuo 1792 m., Varnių seminarijoje – nuo 1794 m., matome, kad Lietuvos teritorijoje tuo metu reikalavimo privalomai įrodyti bajorystę dar nebuvo, vadinasi, nebuvo prasmės ir ją „išsipirkti“ bei daryti prierašus tėvo krikšto metrikuose, kaip kad bandoma įrodyti sovietmečio publikacijose. M. Valančius ir S. Daukantas buvo daug jaunesni už J. Pabrėžą, tad jų tėvai jau privalėjo įrodyti savo bajorišką kilmę. [...]“.

Straipsnio autorė rašo, jog yra pagrindo teigti, kad 7 vaikus auginę J. A. Pabrėžos tėvai Jonas Pabrėža ir Rožė Baužinskaitė-Pabrėžienė „buvo laisvieji valstiečiai, kilę iš bajorų Pabrėžų giminės. Tai, kad J. A. Pabrėžos tėvas galėjo būti ir bajoras (stambus ūkininkas, „Slepovron“ herbo bajoras), nuomonę suponuoja „Ryžtuose“ (tai savotiškas filosofinis veikalas, kuriame autorius susistemino gyvenimo principus) parašyti žodžiai, jog jis pasižada nesigirti savo kilmę.“ Ji pateikia ir savo išvadą, kuriose atsako į iki šiol kylančias diskusijas dėl J. A. Pabrėžos kilmės:

„1. Bajorų deputacijos Vilniuje pradėjo veikti tik 1797 m., o J. Pabrėža Vyriausioje LDK mokykloje studijavo nuo 1792 m. Matome, kad jo stojimo į mokyklą metu reikalavimo privalomai įrodyti bajorystę dar nebuvo, tad nebuvo ir prasmės ją „išsipirkti“.“

2. LVIA Vilniaus bajorų deputacijos fonde yra Pabrėžų giminės schema „Linia ichmościów Panów Pabreżów“, kuri niekaip negalėjo būti sudaryta J. Pabrėžai stojant į Vilniaus universitetą, nes joje prie J. Pabrėžos įrašyta „Xiądz“ – kunigas, o juk stodamas į universitetą ar vėliau į seminariją kunigu jis dar nebuvo.

3. 1798–1819 m. priklausymą bajorų luomui įrodžiusių šeimų sąrašė yra Pabrėžų šeima iš Telšių apskrities, turinti Slepowron herbą, bajorystę pasitvirtinusi 1811 m.

4. Apie 1811 m., kai Pabrėžų šeima įrodė savo bajorišką kilmę, klebonams tų parapijų, kuriose buvo krikštyti bajoriškos Pabrėžų giminės schemoje nurodyti asmenys, buvo išsiųsti raštai su nurodymu krikšto metrių knygose šių asmenų krikšto įrašuose prirašyti kilmės luomo raides „GD“. Tuo metu J. Pabrėža jau seniai buvo baigęs mokslus ir kunigavo Žemaitijoje.

5. I. Jablonskio išsaugotoje Lenkimų parapijos 1704–1748 m. krikšto metrių knygoje ištaisyti trys įrašai ne dėl to, kad raštininkas nežinojo, ką taisyti, o dėl to, kad visi tie asmenys buvo įtraukti į bajorišką giminės schemą.

6. Krikšto metrių knygos papildytos įrašais „GD“ tik tuomet, kai to imta reikalauti įstatymiškai.

7. Peržvelgus visus ankščiau nurodytus argumentus visiškai atkrenta versija apie kilmės duomenų klastojimą J. Pabrėžos tėvo Jono krikšto metrikuose tam, kad sūnus galėtų siekti mokslo.“

Išsilavinimas, kunigystė ir kita veikla

J. A. Pabrėža iš pradžių mokėsi namuose ir Lenkimuose veikusioje parapinėje pradžios mokykloje. 1785-aisiais, būdamas 14 metų amžiaus, įstojo į Kretingos pranciškonų gimnaziją, kurią baigė 1792 metais. Vėliau, 1793–1794 m., LDK vyriausioje mokykloje (dabar Vilniaus universitetas) studijavo mediciną, lankė anatomijos, chirurgijos, botanikos, chemijos, fizikos, gamtos, teologijos ir egzgežės paskaitas, mokėsi kalbų (jis mokėjo lenkų, lietuvių, lotynų, baltarusių, rusų, graikų kalbas ir šiek tiek vokiečių). Medicinos studijų nebaigė, nes 1794 m. prasidėjo Tado Kosciuškos sukilimas. Spėjama, kad J. A. Pabrėža, kaip ir kai kurie kiti jo bendramoksliai, dėstytojai, šiame sukilime dalyvavo. Tais pačiais sukilimo metais jis įstojo ir pradėjo mokytis Varniuose veikusioje Žemaičių kunigų seminarijoje. Kai ją baigė, 1796 m. vasario 26 d. į kunigus įšventino Žemaičių vyskupas Steponas Giedraitis.

1796–1817 m. J. A. Pabrėža ėjo vikaro, altarisito pareigas Šiluvoje, Tveruose, Plungėje, Kartenoje, Kretingoje, dirbo klebonu Raudėnuose. Jau tuo metu jis šiose parapijose ir kitose Žemaitijos vietose garsėjo kaip puikus pamokslininkas, liaudies medicinos žinovas ir gydytojas. Eidamas vikaro pareigas pradėjo kaupti biblioteką. Dalį spaudinių atsisiaudavo iš Vilniaus, Rygos, Peterburgo. Iš viso per savo gyvenimą šioje bibliotekoje sukaupė apie 400 leidinių botanikos, praktinės medicinos, teologijos ir kitomis temomis. Rinko ir žurnalus. Savo testamentu visa tai paliko Kretingos vienuolyno bibliotekai.

Praejus 20-čiai metų nuo įšventinimo į kunigus, J. A. Pabrėža nutarė tapti vienuoliu ir 1816 m. gruodžio 7 d. įstojo į Kretingos Trečiąją pranciškonų (tretininkų) ordiną, po metų davė amžinuosius įžadus ir gavo tėvo Ambrozijaus vardą. Būdamas vienuoliu tretininku jis turėjo galimybę daug laiko skirti tyrimams ir rašymui.

J. A. Pabrėža Kretingoje yra dirbęs ir nuodėmklausiu, papildomai – Kretingos bernardinų gimnazijos mokytoju (dėstė geografiją, gamtos mokslus, lotynų kalbą ir tikybą), vėliau buvo šios gimnazijos kapelionas. Šis darbas jį paskatino 1825 m. šiaurės žemaičių (kretingiškių) tarpe parašyti geografijos vadovėlį (jo apimtis 166 puslapiai), kuriame yra paskelbti ir jo sukurti lietuviški geografiniai terminai (iki to laiko tokių nebuvo). Mokymo tikslais J. A. Pabrėža parašė ir lotynų kalbos vadovėlį.

Keliaudamas po žemaičių kraštą, domėjosi tų vietų istorija, papročiais, tradicijomis, rinkdavo botanikos eksponatus, užsirašydavo tai, ką naujo sužinodavo. Jis pasižymėdavo visa, ką svarbiausio pamatdavo, kas jį labiausiai sudomindavo. Daug naudingo savo tyrimams jis rasdavo ir kitų mokslininkų darbuose, knygose. Didelę jo gyvenimo dalį užimdavo skaitymas. Tapęs vienuoliu itin daug laiko skirdavo mokslinei veiklai, ypač Žemaitijoje surinktų augalų ir jų vaistingųjų savybių aprašymui bei bendravimui su ligoniais, kuriuos gydydavo nemokamai ir dažniausiai savo paties surinktomis bei išaugintomis vaistingosiomis žolelėmis, mokydavo žmones pažinti augalus ir pagal paskirtį juos naudoti susirgus.

Kretingos vienuolyno kiemelyje J. A. Pabrėža buvo įrengęs gėlių ir naudingų augalų sodelį, kurį pats kartu su savo mokiniais prižiūrėdavo. Retesnių augalų sėklų gaudavo iš Vilniaus universiteto botanikos sodo. J. A. Pabrėžos sodelis Kretingoje brolių pranciškonų buvo saugomas ir prižiūrimas iki pat 1963-ųjų metų. Vėliau, įrengiant mokyklos stadioną, dalis sodo teritorijos buvo priskirta stadionui.

Pasak muziejininko ir kraštotyrininko Juozo Mickevičiaus (1900–1984), *„Polinkis į mediciną ir noras padėti ligoniams padarė jį liaudies gydytoju ir botaniku. Dar jaunystėje savo tėviškėje jis augino įvairias žoles. Vėliau, studijuodamas mediciną ir botaniką pas prof. Špienagelį, įsigijo žinių apie vaistines žoles, tad, tapęs kunigu, matydamas žmones, dažnai mirstančius dėl to, kad nesulaukė gydytojo pagalbos, ėmė tyrinėti gydomąsias žoles, mokyti žmones iš jų gaminti vaistus ir jais gydytis. Tuo tikslu jis parašė knygą „Spasabs kasp reyck apsyeyte so Lygonays kor niera Daktaru“. Iš didesnių medicinos srities rankraščių yra du: „Skutki lekarskie niektorzych roślin“ (1814 m.; 246 puslapiai, kompiliacija apie vaistus ir augalus pagal S. Syrenijaus veikalą*

Koplytstulpio atidengimo Jurgio Ambra ziejiaus Pabrėžos gimtosios sodybos vietoje akimirka. 1996 m. gegužės 17 d. Vinco Jazbučio nuotrauka iš RKIC archyvo

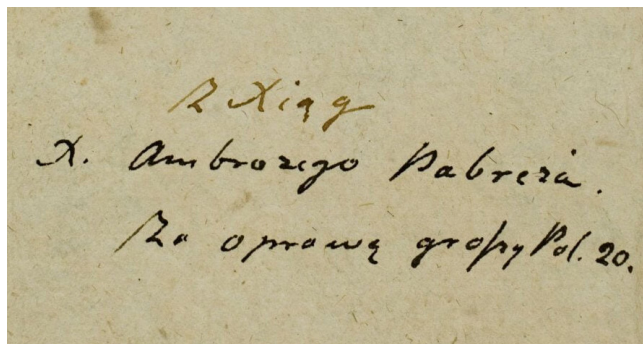

„Zelnik“ (1613 m.) ir neįskaitomos antraštės didelis 585 puslapių apimties rankraštis, kuris yra įvairių medicininių ir technologinių žinių, surašytų lenkų, rusų ir gudų kalbomis iš įvairių šaltinių, rinkinys.“¹

J. A. Pabrėža nors ir nebaigė medicinos studijų Vilniaus universitete, bet vėliau, kai šias studijas nutraukė, daugelį metų savarankiškai studijavo mediciną, taikomąją botaniką, žymiausių ano meto Lietuvos ir kitų šalių medicinos specialistų išleistus veikalus, sistemino aktualią informaciją ir, vadovaudamasis įgytomis žiniomis, gydydavo žmones.

J. A. Pabrėža surinko vertingą herbariumą, kuriame buvo apie 800 augalų rūšių.

Daug nuveikė ir kaip kalbininkas. XIX a. I pusėje J. A. Pabrėža Kretingos bernardinų vienuolyne kartu su mokiniais Simonu Grosu (1771–1835), Juozapu Butavičiumi (1806–1840), Simfronijumi Žabakevičiumi (1800–1877) žemaičių kalbos pagrindu sukūrė lietuvių bendrinės kalbos projektą – Neformalią lituanistinę bendrinės kalbos mokyklą. Tuo laikotarpiu Lietuvoje nieko panašaus nebuvo. Bet... Šios mokyklos idėjos jie nepaviešino, nepopuliarino, tad jos nebuvo ir įgyvendintos. Liko tik jos kūrėjų rašyti tekstai mokyklos kūrimo klausimais. Jie buvo surinkti į Neformalios lituanistinės mokyklos Kretingos bernardinų vienuolyne kolekciją, kuri 2019 m. pripažinta nacionalinės reikšmės dokumentinio paveldo objektu ir įrašyta į UNESCO

Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos autografas rankraštyje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinį registrą. Kolekcija saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, Vilniaus universiteto bibliotekoje ir Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos šv. Kazimiero provincijos Kretingos Aprišimo vienuolyno bibliotekoje.

Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje yra saugomas J. A. Pabrėžos rankraštis „Tayslos augumynnis koremy taalpynas augimys...“ (1835–1843 m.), kuriam taip pat yra suteiktas Nacionalinės reikšmės UNESCO paveldo objekto statusas.

Studijų metais J. A. Pabrėža savo jėgas yra bandęs ir tapyboje. Išliko jo sukurtas paveikslas „Švč. Mergelės Marijos Nekaltas Prasidėjimas“. Žinoma, kad jis buvo sukūręs ir daugiau šventųjų paveikslų. Įstojęs į vienuolyną nupiešė, iš augalų suklijavo Dievo Apvaizdos paveikslą ir jame užrašė: „Deiws mata, cziesos biegs, smertis gien, wiesznaste lauk“ („Dievas mato, laikas bėga, mirtis ateina, amžinybė laukia“). Šis paveikslas iki J. A. Pabrėžos mirties kabėjo jo celėje. Dabar jis saugomas Kretingos muziejuje.

J. A. Pabrėžos rašto darbai

1821–1827 m. J. A. Pabrėža buvo Kretingos vienuolyno pamokslininkas, pamokslus sakydavo įvairiose Žemaitijos vietose ir žemaitiškai. Dažniausiai kelionėn išsiruošdavo, gavęs parapijų kunigų kvietimus atvykti sakyti pamokslų. Juos yra sakęs Endriejave, Beržore, Budriuose, Darbėnuose, Jokūbave, Gargžduose, Kalnalyje, Kartenoje, Kretingoje, Kontaučiuose, Laukžemėje, Lenkimuose, Lieplaukėje, Mosėdyje, Raudėnuose, Palangoje, Plungėje, Salantuose, Veiviržėnuose, Žlibinuose, Trakuose, ir Šilgaliuose (Mažoji Lietuva).

J. Mickevičius daug metų domėjosi J. A. Pabrėžos gyvenimu ir veikla. Savo straipsnyje „Jurgio

Ambrozijaus Pabrėžos gyvenimo bruožai“ jis rašo, kad J. A. Pabrėžos „pamokslai gyvi ir vaizdingi, jaučiasi J. A. Pabrėžos stilius. Jie parašyti žemaičių tarme, pamoksluose daug žinių apie įvairius žemaičių papročius. Šie pamokslai reikšmingi mūsų kalbai ir ypač tautos dvasinės kultūros tyrinėjimams. J. A. Pabrėža savo pamoksluose kalba apie vestuves, kitus papročius, kurie XIX a. pr. dar tebebuvo gyvi, bet vėliau išnyko. Juose daug informacijos ir apie senąsias, dar ne krikščioniškos dorovės normas, kurias J. A. Pabrėža vadina krikščioniško gyvenimo ydomis, todėl su jomis kovoja.“²

Savo pamokslams J. A. Pabrėža rengdavosi itin atsakingai, savo teiginius pagrįsdavo Šventojo Rašto citatomis, krikščionių katalikų tikėjimo nuostatomis. Pamokslus jis dažniausiai užrašydavo – išliko apie 250 jo žemaitiškai parašytų pamokslų tikėjimo ir žmonių gyvenimo temomis rankraščių. Tai pamokslų rinkiniai „Pamokslai vairingose materijose“ („Įvairūs pamokslai“) ir „Kninga turinti savėj kozonius“, 1798–1822 m. parengta „Pamokymų knyga“, kurios originalą, išsaugotą Amerikos vienuolyne, 2019 m. kunigas pranciškonas, publicistas Julius Sasnauskas, OFM per iš Kretingos kilusį Romualdą Beniušį perdavė Kretingos muziejui. Pirmasis kai kuriuos J. A. Pabrėžos pamokslus, jų fragmentus spaudai parengė ir išleido mokytojas Juozas Pavidonis.³

Išliko septyniolika J. A. Pabrėžos rankraščių, kuriuose jis aprašė ligas bei jų simptomus. Jis yra parengęs ir medicininių terminų žodyną, veikale „Spasabs kayp reiyk apsyete so lygoniys kor niera Daktarie“ žemaitiškai pateikė savo žinias liaudies medicinos klausimais.

J. Pabrėža yra parengęs apie 50 darbų botanikos tema, tarp kurių plačiausiai žinomas jo lietuvių-žemaičių kalba 1843-aisiais parašytas 1 000 puslapių apimties rankraštis „Taislius Augyminis“ (Augalų sistema). Jį sudaro vadovėlinė botanikos dalis, pagal pasaulyje garsaus švedų gamtininko C.von Linné (1707–1778) metodiką pateikti išsamūs Žemaitijos floros aprašymai, kuriuose apibūdinti 643 augalai, aprašyta apie 250 augalų genčių ir daugiau kaip 400 jų rūšių. J. A. Pabrėža norėjo šį savo darbą išleisti, buvo pradėjęs rinkti spaudai reikalingus pinigus, tačiau jam esant gyvam knyga nebuvo išspausdinta. „Taislius Augyminis“ pirmą kartą išleistas 1900 m. JAV.

Tarp žymiausių J. A. Pabrėžos rašto darbų yra ir daugiau botanikos veikalų: „Promyczek Zwiastujący

Tablicę Chorób“ (1827), apie 1829 m. sudarytas lotynų-lietuvių kalbų botanikos žodynas ir augalų morfologijos lietuvių terminų žodynas (J. A. Pabrėža pirmasis sukūrė botanikos žemaitišką terminologiją).

1844 m. religijos klausimais parašė veiklą „Mokslas Rodąs Ko reyk Norėt Geró smerció nóumyrty“ (Mokslas apie gerą mirtį), 1846 m. – „Rekólekcijys dwasiszkas i tris dyinas padalitas“ (Dvasinės pratybos), 1846 m. – „Sąžinės apskaita“ (išspausdinta 1869 m.). Na o jau minėtame iš dalies filosofiniame darbe „Ryžtai“ jis išdėstė gyvenimo principus.

J. A. Pabrėža rašė lietuvių, lenkų, lotynų, bet dažniausiai žemaičių kringiškių kalba. Toks yra ir veikalas „Apei smerti“ (Apie mirtį), dvasinio turinio knygelė „Parkratims sanžinės“ (Sąžinės perkraitymas), daugelis kitų jo darbų.

Jis bendradarbiavo, palaikė ryšius su savo kraštiečiu istoriku, švietėju, rašytoju, XIX a. veikusių žemaičių kultūrinių sambūrių dalyviu Simonu Daukantu (1793–1864), Žemaičių vyskupu, rašytoju Motiejumi Valančiumi (1801–1875), kunigu, teologijos daktaru Jonu Krizostomu Gintila (1788–1857), botaniku, floristu, Vilniaus universiteto profesoriumi Juozapu Jundzila (1794–1877), maldaknygių, kitų religinių raštų autoriumi, Rietavo vikaru, vėliau altaristu Silvestru Rucevičiumi (1747–1831), filosofijos mokslų daktaru, vaistininku, botaniku, Vilniaus universiteto farmacijos, farmakologijos, teismo medicinos profesoriumi Johanu Frydrichu Wolfgangu (1776–1859), jo dukra literate ir botanike Aleksandra Volfंगाite, kuriai padedant 43 augalams parinko lietuvių ir žemaičių dievybių vardus, bei daugeliu kitų ano meto mokslo, kultūros žmonių.

Vyskupo Stepono Giedraičio ir vyskupijos valdytojo Jono Krizostomo Gintilos (1788–1857) laikais J. A. Pabrėža rašė Žemaičių vyskupijos knygas. Tapęs Žemaičių vyskupijos valdytoju, J. K. Gintila kvietė jį dirbti savo sekretoriumi, bet J. A. Pabrėža, teisindamasis senatve, šių pareigų atsisakė.

J. A. Pabrėža užrašinėjo žodinę tautosaką. Dvi jo užrašytos liaudies dainos yra įtrauktos į S. Daukanto lietuvių liaudies dainų rinkinį.

Jis buvo žinomas ir kaip poetas. Eilėraščius rašydavo lietuvių ir lenkų kalbomis. Jo eilių nėra daug išlikę, nors XIX a. jos buvo gana populiarios, net į mokyklinius vadovėlius jų įtraukdavo. Plačiausiai

žinomi jau liaudies dainomis tapę du J. Pabrėžos eilėraščiai: „Esu sau žmogelis šarpus kožname darbe“ ir „Apie pypkininką“. Liaudyje buvo mėgiamas ir jo eilėraštis „Apie neučivus apsyėjimus jawnumenes“. Yra išlikę ir J. A. Pabrėžos ranka rašyti, jo kūrinių stilišką atitinkantys, pagal tai jo autorystei priskiriami eilėraščiai „Daynie apie pijoką, atmetonti arielką“, „Gaylesis altoriaus“, „Krupniks trunkas gražiavsis“, „Daynie vainos“, „Apie patiešijima rupesniu žmonių“, „Apie sprowa jo milestas pona Piewceciaus so berelo radoriu“, „Daynie žydu“. Spėjama, kad dainai „Žal hultaja“ ir giesmėms „Texto prawie Božem“, „Piesn o sw. Felicyanie“ jis yra sukūręs melodiją.

Didžioji dalis J. A. Pabrėžos rankraščių, surinktų herbarų, kurie po jo mirties buvo saugomi Kretingos vienuolyne, yra išlikę, tačiau dalis buvo sunaikinta, nes 1940 m. juos saugumiečiai iš vienuolyno išvežė ir po kurio laiko dalį jų išskirstė po įvairias bibliotekas ir muziejus, o koks likimas ištiko likusią dalį, nėra žinoma – jie dingę.

J. A. Pabrėža – vienas iš žemaitiško rašto pagrindų kūrėjų ir jo bičiulystė su S. Daukantu bei jų požiūrio į žemaičių kalbos rašybą skirtumai

XIX a. I p. dalis iš Žemaitijos kilusių autorių savo darbus rašė žemaičių kalba. Tarp „dounininčių“ žymiausias tuo metu buvo iš dabartinio Skuodo rajono Lenkimų seniūnijos Kalvių kaimo kilęs lietuviškai rašęs S. Daukantas, gretimame Večių kaime gimęs J. A. Pabrėža bei iš Kretingos rajono Nasrėnų kaimo kilęs M. Valančius. Analizuodami, ką jie, o ypač J. A. Pabrėža, tuo laikotarpiu teigė, siekdami, kad žemaitiškai parašyti tekstai būtų lengviau perskaitomi ir suprantami paprastiems žmonėms, matome panašumų su tuo, kaip žemaitišką rašybą Žemaitijoje buvo pradėta gaivinti 1991 metais.

J. A. Pabrėža rašydavo dviraidžius (dvi balse) vietoje žemaičių netariamų dvibalsių (tų, kuriuos jie ištaria kaip ilgąsias balse) ir dažnai vietoje ilgai ištariamų kirčiuotų arba nekirčiuotų balsių.

1991 m. pradėjus skelbti žemaitiškai parašytus tekstus, kalbininkai Aleksas Girdenis (1937–2011) ir Juozas Pabrėža taip pat rekomendavo vietoje žemaičių kalboje ilgosiomis balsėmis užrašomų žemaičių netariamų dvibalsių rašyti dvi trumpąsias balse. Taip buvo užrašytas ir pirmojo

1991–1993 m. žemaičių kalba leisto laikraščio „Amon sakaa?“ pavadinimas. Šios taisyklės buvo paimtos ir rašant bei rengiant sklaidai šiame laikraštyje spausdinamus žemaitiškus tekstus. Tada buvo atsisakyta kurti bendrinę žemaičių kalbą, nes, jei tai darytume, pasak mokslininkų, prarastume daug žemaičių kalbos vertybių. Jas išsaugoti galima pagal sudarytas bendrąsias žemaičių rašybos taisykles užrašant tekstus fonetiniu principu, t. y. taip, kaip girdime.

J. A. Pabrėža teigė, kad reikia sukurti tik žemaičiams skirtą žemaitišką rašomąją bendrinę kalbą, nes tuo metu kiekvienas žemaitis rašė vis kitaip, tad dažnai būdavo sunku ne tik kitiems lietuviams žemaitiškus tekstus skaityti, bet ir patiems žemaičiams vieniems kitus suprasti. Visų trijų paminėtų žemaičių „dounininkų“ tekstuose buvo itin daug tik žemaičių vartojamų žodžių. Visi jie brangino žemaičių kalbą ir ją puoselėjo. S. Daukantas yra pažymėjęs, kad kalba yra „visų didžiausia žmogaus privilegija, kurios nė koksai kraugerys negali jam išplėsti, negut vienkartu su gyvybe“.

Kalbininkas Giedrius Subačius savo darbuose atskleidžia svarbiausius S. Daukanto ir J. A. Pabrėžos bendrystės aspektus. 1993 m. spalio 30 d. savaitraštyje „Literatūra ir menas“ (p. 4) išspausdintame straipsnyje „S. Daukantas – J. A. Pabrėžos bičiulis“ jis rašo: „*Viename laiške Jonui Chrizostomui Gintfilai J. A. Pabrėža pavadino S. Daukantą „intimus amicus meus“ (liet. mano artimiausias draugas). S. Daukantas susipažino su J. A. Pabrėža turbūt 1834 m., kai buvo atvykęs atostogų iš Rygos į Žemaitiją. Draugiškus santykius jis palaikė iki pat J. A. Pabrėžos mirties – 1849 metų. Tai liudija ir publikuoti J. A. Pabrėžos laišakai S. Daukantui.*

Iš Vytauto Merkio monografijos apie S. Daukantą žinome, jog S. Daukantas norėjęs, kad jo parengtos maldaknygės kalbą taisyty J. A. Pabrėža, jog J. A. Pabrėža savo testamente minėjo turįs du S. Daukanto rankraščius – „Istorijos žemaitiškos“ originalą ir K. Nepoto „Gyvatų didžiųjų karvaidų“ vertimą. V. Biržiška yra pabrėžęs, kad abu bičiuliai negalėję susitarti tik dėl vieno dalyko – žemaičių rašybos.

Tada, kai susipažino su S. Daukantu, J. A. Pabrėža išgyveno kūrybinį pakilimą. Jis buvo peržengęs krizę – abejones, kaip kurti rašomosios kalbos normas, ir tvirtai apsisprendęs laikytis pasirinkto kelio – kurti

bendrinę rašomąją žemaičių kalbą su specialia savo sudaryta rašyba. Šia norminamąją kalbą parašė bent keletą botanikos veikalų. Dirbo su savo mokiniais bei pasekėjais – Simonu Grosu, tada rašiusiu žemaičių kalbos gramatiką, norminančią J. A. Pabrėžos rašomąją žemaičių kalbą, Juozu Butavičiumi, padėjusiu J. A. Pabrėžai kurti žemaitiškus botanikos terminus ir sudaryti jų žodyną. Būta ir daugiau mokinių.

Ir štai į Kretingos pranciškonų vienuolyną, kur vyko šis kūrybinis darbas, pateko Simonas Daukantas. Su tuo vienuolynu susijusi bene pagrindinio jo veikalo – „Istorijos žemaitiškos“ – perrašymo istorija. [...]“

Yra pagrindo teigti, kad pagrįstas mokslininkų teiginys, jog tada Kretingoje J. A. Pabrėžos pasekėjas, vadovaudamasis J. A. Pabrėžos parengtomis žemaitiškos rašybos taisyklėmis, pradėjo perrašyti S. Daukanto žemaitiškai parašytą „Istoriją žemaitišką“. G. Subačius tame pačiame straipsnyje rašo: „*J. A. Pabrėža, veiklus organizatorius, stengėsi ne tik sukurti savas bendrinės rašomosios žemaičių kalbos normas, bet ir jas įdiegti. Tas normas įvairiais būdais skleidė jo mokiniai. J. A. Pabrėža rūpinosi parengti spaudai pamatinius veikalus – visų pirma S. Groso gramatiką ir žodynelį bei savo botanikos darbus, kurie padėtų prigyti jo norminamajai kalbai. Prie šių veikalų J. A. Pabrėža bus priskyręs ir S. Daukanto „Istoriją žemaitišką“, kurią J. Butavičius taip pat perrašė daugiausia Pabrėžos siūloma rašyba (t. y. daukantiškoji buvo iš esmės pakeista). Taigi, viena iš priežasčių, kodėl „Istorija žemaitiška“ buvo perrašoma, – J. A. Pabrėžos noras Lietuvos istoriją turėti perrašytą ir išspausdintą sava rašyba. Tuo tarpu S. Daukantui, pačiam neretai kaitaliojusiam savo rašybą, turbūt labiau rūpėjo, kad knyga būtų perrašyta, būtų antrasis egzempliorius, kad ne jo rašyba, – ne taip svarbu.“*

Iš viso to matyti, kad abu bičiuliai – S. Daukantas ir J. A. Pabrėža – norėjo ir ieškojo būdų įsigyti vienas kito svarbiausių rankraščių nuorašus. [...]“

Kaip jau minėta, vienas nesutarimas buvo rašyba. Reikia pasakyti, kad J. A. Pabrėža – valdinga, įtaigi, stipri asmenybė – stengėsi savo mokiniu padaryti ir S. Daukantą, t. y. 22 metais jaunesnį bičiulį įtikinti laikytis bendrinės rašomosios žemaičių kalbos normų. Tačiau turbūt tik du rašybos bruožai į S. Daukanto raštus buvo patekę iš J. A. Pabrėžos sistemos – tai ilgujų balsių (monoftongizuotų žė-

maičių dvibalsių ai, ei) dvigubinimas pirmojoje S. Daukanto spausdintoje knygoje „Prasma lotynų kalbos“, 1837 m. [...] Visais kitais atvejais S. Daukantas stengėsi rašyti savaip. J. A. Pabrėžai tai nepatiko, jis stengėsi ne tik įtikinėti, bet kartais net ir ironizuodavo daukantiškąją rašybą. [...]

J. A. Pabrėža buvo daug praktiškesnis už S. Daukantą. Kurdamas bendrinę rašomąją žemaičių kalbą, jis visada stengėsi nenutolti nuo šnekamosios žemaičių kalbos. Kitaip elgėsi S. Daukantas, rankiojęs archaizmus, aukštaitiškes, net prūsų ir latviškus žodžius savo tekstams. J. A. Pabrėža, be to, nevartojo nė vieno ženkle, kurio neturėjo lenkų rašyba, kartu ir lenkiškai spausdinanti spaustuė, o S. Daukantas daug nelenkiškų ženklų buvo prisirinkęs iš Prūsijos lietuvių raštų. J. A. Pabrėža, nors ir yra tam tikrais periodais truputį modifikavęs savo rašybą, jos branduolio niekada neatsisakė. Tuo tarpu S. Daukantas ne vieną ir ne du kartus savo rašybą keitęs, taip jos iki galo ir nesutvarkė. Ir apskritai J. A. Pabrėža, kaip rodo jo paties raštai, S. Groso, J. Butavičiaus ir kitų čia neminėtų pasekėjų pavyzdžiai, buvo sukūręs praktišką projektą įdiegti savo norminamajai kalbai. Tačiau svarbiausia, kad S. Daukantas tokiame projektui negalėjo pritarti, nes jų požiūriai į bendrinę kalbą iš esmės skyrėsi. Konceptualus skirtumas buvo tas, kad J. A. Pabrėža savo kalbą taikė vien tik žemaitiškai kalbantiems žemaičiams („žemaitis niekada nesutars dėl kalbos su lietuviu, nei su prūsu ar latviu“), o S. Daukantas metams bėgant vis labiau ėmė norėti, kad bendrinė kalba būtų sukurta iš suderintų įvairių tarmių formų – žemaičių, aukštaičių, Rytų Prūsijos lietuvių, t. y. kad visi etniniai lietuviai turėtų vieną bendrinę kalbą. Dar daugiau, S. Daukantas stengėsi į savo raštus traukti ir latvių bei prūsų kalbų žodžius, tas kalbas suprasdamas kaip tam tikras senosios lietuvių kalbos atšakas, tad savotiškai kalboje duodamas erdvės visiems baltams.

J. A. Pabrėžos šūkis „Lietuva tebūna Lietuva, maišytieji – maišytaisiais, o žemaičiai – žemaičiais“ S. Daukantui turėjo rodytis per siauras – jis įsivaizdavo būtent „sumaišytą“ bendrinę kalbą, tinkančią visiems etnografiniams lietuviams. Deja, nei vienas, nei kitas bičiulis negalėjo atsisakyti savo nusistatymo.

Pats S. Daukantas nelabai žinojo, ir kaip praktiškai savo koncepciją įgyvendinti. Jo meto visuomenėje dar nesimatė tokios galimybės. Turbūt todėl jis kartais

Paminklas J. A. Pabrėžai Kretingoje. Autoriai: skulptorius Algirdas Bosas ir architektas Saulius Manomaitis. D. Mukienės nuotrauka

prasitardavo, kad „laikas parodys“, kaip vieną ar kitą formą reikią rašyti. Tai visai nebūdinga J. A. Pabrėžai. Nei vieno, nei kito bičiulio bendrinės kalbos vizija – J. A. Pabrėžos žemaičių kalbos, o S. Daukanto įvairių tarmių derinio – nebuvo įgyvendinta. Tačiau, „Aušros“ ir vėlesniu laiku galutinai formuojantis bendrinei lietuvių kalbai, principas buvo pasirinktas daukantiškasis – viena kalba visiems lietuviams.“

Na o XX pirmojoje pusėje ir vėliau, žemaičiams vėl pradėjus rašyti žemaitiškai, kaip jau minėta, jiems labiau priimtinas tapo J. A. Pabrėžos formuotasis požiūris į žemaitiškų tekstų rašybą.

J. A. Pabrėžos darbų sklaida

Informacija apie J. A. Pabrėžos gyvenimą ir darbus Lietuvoje buvo pradėta plačiau viešinti XIX a. paskutinįjį dešimtmetį. 1891 m. spaudoje buvo paskelbta knygelės „Parkratimas saužinės su visais išgaileis“ reklama ir paskleista žinutė, kad Kauno kunigų seminarijoje yra ant 900 lakštų parašytas J. A. Pabrėžos rankraštis „Botanika kuningo Pabrėžos“, kuris gali pražūti (apie šį rankraštį rašyta ir 1894 m. leidinyje „Varpas“ išspausdintoje žinutėje).

1892 m. leidinyje „Žemajcziu ir Lietuwos apžwalga“ buvo paskelbti svarbiausi J. A. Pabrėžos

biografijos faktai. Pirmoji išsami J. A. Pabrėžos biografija išspausdinta 1898 m. leidinyje „Varpas“. 1900m. J. Tumas-Vaižgantas pagal lenkišką tekstą parašė ir leidinyje „Žinyčia“ paskelbė tekstą „Medžiaga kunigo A. Pabrėžos biografijai“.

1972 m. Vilniuje buvo išleista Lietuvos TSR mokslų akademijos, Botanikos instituto ir Lietuvos botanikų draugijos spaudai parengta knygutė „Jurgis Pabrėža. 1771–1849“, kurioje paskelbta grupės autorių (A. Liakavičiaus, R. Jankevičienės, K. Jankevičiaus, J. Dagio, Ž. Lazdauskaitės, A. Minkevičiaus, E. Kanopkos, J. Tarvydo, Z. Jonikaitės, S. Skrodenio, V. Jurgučios, N. Kišūnienės) straipsniai. Tarp jų – ir J. Kišūnienės parengta J. A. Pabrėžos bibliografija, kurioje pateikta informacija apie iki 1972 m. išspausdintus J. A. Pabrėžos darbus, tuo metu žinotus ir saugotus rankraščius gamtos mokslų, geografijos, botanikos, medicinos temomis, religinius raštus, žinomus įvairius raštus, rankraščių nuotrupas, išrašus, laiškus. Pateikta informacija ir apie straipsnius, paskelbtus apie J. A. Pabrėžą ir jo darbus (tokių publikacijų jau tada buvo priskaičiuota 217). Sąraše kaip pirmieji skleidę žinią apie J. A. Pabrėžą yra nurodyti tokie autoriai kaip J. Jundzilas, L. Lopačinskis, M. Valančius, S. Baltramaitis, E. Volteras, M. Davainis-Silvestravičius, J. Angrabaitis, P. Janušis, J. Šliūpas, P. Ruškys, J. Pečkaitis, J. Tarvydas, J. Pavilionis, broliai M. ir V. Biržiškos, J. Dagys, P. Dovydaitis, A. Mačius, prof. K. Regelis, M. Mozūraitis, A. Salys, lenkų botanikas B. H. Hryniewiczis, vokiečių mokslininkas E. Hermanas ir kt.

Tarp pirmųjų lietuviškai parašytų monografijų apie J. A. Pabrėžą paminėtina Petro Ruškio 1939 m. studija „Kunigas Jurgis (Tėvas Ambraziejus) Pabrėža (1771–1849“. Jo gyvenimas, darbuotė ir pomirtinė garbė“ (mašinraštis neišspausdintas, 1943 m. papildytas, apimtis 90 puslapių). 1937 m., artėjant 90-osioms J. A. Pabrėžos mirties metinėms, kun. br. Augustinas Dirvelė paprašė prozininko, pedagogo Juozo Povilonio parašyti plačiam skaitytojų ratui suprantamą knygėlę apie J. A. Pabrėžą. J. Povilonis, rašydamas ją, rėmėsi P. Ruškio surinkta medžiaga, studijavo Vilniaus ir Kauno bibliotekų rankraščius ir apie 1939 m. parengė spaudai monografiją „J. Am. Pabrėža. Gyvenimas ir darbai“, tačiau ji nebuvo išleista, o 1950 m. visus J. Povilonio rankraščius sudegino saugumiečiai.

1971 m. Juozas Tarvydas parašė darbą „Jurgis Ambraziejus Pabrėža“ (mašinraštis nepaskelbtas, jo apimtis 284 puslapiai).

1972 m. Lietuvos mokslų akademijos Botanikos institutas ir Lietuvos botanikų draugija atskiru leidiniu išleido 121 puslapių apimties mokslinių straipsnių rinkinį „Jurgis Pabrėža 1771–1849“.

1985 m. Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Skuodo rajono skyrius ir Lietuvos gamtos apsaugos draugijos Skuodo rajono skyrius išleido 6 puslapių apimties brošiūrą „Jurgis Pabrėža (1771–1849)“, o 1989 m. Lietuvos pranciškonai išleido 5 puslapių apimties leidinuką „T. Ambrozijus Pabrėža O. F. M.“

1993 m. Romoje kaip knygų serijos „Negęstantys žiburiai“ 7 tomas išleista 295 puslapių apimties Viktoro Gidžiūno studija „Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)“, kuri pakartotinai išleista 1994 m. Vilniuje.

Tarp J. A. Pabrėžos darbų šių dienų tyrinėtojų svarų žodį tarė kalbininkas Giedrius Subačius, 1996 m. „Lietuvių Atgimimo istorijų studijų“ 8 tome paskelbęs savo publikaciją „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba“, o vėliau ir nemažai kitų straipsnių bei dvi knygas apie jo raštų kalbą.

J. A. Pabrėžos darbus, įvairiapusę jo veiklą daugelį metų tyrinėjo buvusi Lietuvos istorijos instituto darbuotoja dr. Laimutė Gylienė. Ji, bendradarbiaudama su žurnalo „Žemaičių žemė“ redakcija, šiame leidinyje yra paskelbusi straipsnių apie J. A. Pabrėžos darbus liaudies medicinos ir kitomis temomis: „Gydymas natūraliais vaistais“ 1996 m., nr. 1, p. 29–34; 1996 m., nr. 2, p. 14–15; 1996 m., nr. 3, p. 20–23; „Informacija ir šaltiniai, kuriais disponavo Jurgis Pabrėža“ (1997 m., nr. 2, p. 40–41); „Švietimo epochos atspindžiai J. Pabrėžos rankraščiuose“ (2008 m. nr. 2, p. 20–2).

2021 m. Kretingos rajono savivaldybės administracija bei Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai parapija išleido straipsnių rinkinį „Žemaičių šventasis: Jurgiui Ambraziejui Pabrėžai – 250“ (2021, Klaipėda, 109 p.).

J. A. Pabrėžos darbų leidyba

Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius 1848 m. savo knygoje „Žemaičių vyskupystė“ paskelbė pirmąją J. A. Pabrėžos biografinę ir jo darbų santrauką. Šio

vyskupo rūpesčiu buvo išleista J. A. Pabrėžos knygelė „Parkratims Sumenys [...]“. Jis ją aprobavo 1850 m. vasario 9 dieną. To paties mėnesio 23 d. buvo gautas carinės cenzūros leidimas knygą spausdinti.

M. Valančius pakoregavo šio darbo pavadinimą, tad išspausdinto leidinio viršelyje matome užrašą „Parkratims ant saužines parasze kunegas Ėmbraziejus Pabrieža, Bernardinas Kretingos klosztoriaus“. Knygoje nurodoma, kad ji išleista kontrofakciniais 1849 metais. Spaudos draudimo lotyniškais rašmenimis laikotarpiu, kiek pakoregavus kalbą, ji skirtingais pavadinimais buvo pakartotinai išleista 3 kartus: 1869 m., Motiejaus Valančiaus leid., 77 p., tiražas 5 000 egz.; 1877 m., Tilžė: C. Albrechts und Co. sp., 89 p., 3 000 egz.; 1893 m., Tilžė: O. von Mauderodts sp., 96 p., 3 000 egz.

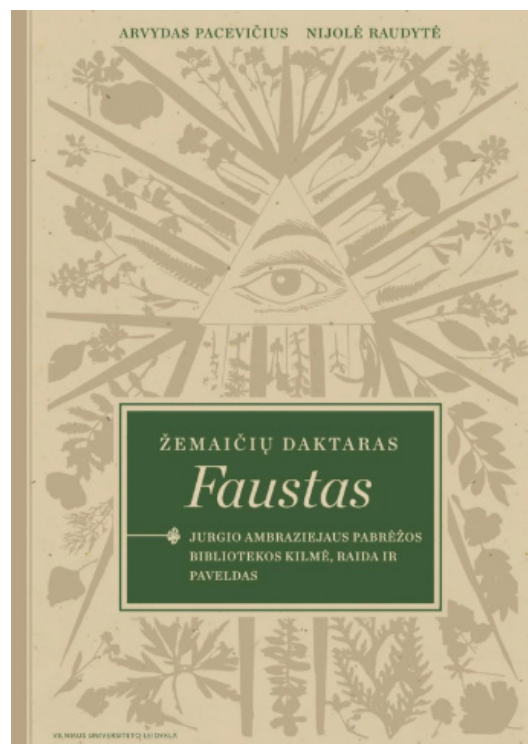
Naujausios J. A. Pabrėžos knygos ir knygos apie jo darbus

Paskutiniaisiais metais išleista keletas knygų, kurios sudaro galimybę daugiau sužinoti apie J. A. Pabrėžos gyvenimą ir apie jį kaip asmenybę, liaudies medicinos žinovą, gydytoją, pamokslininką, mokslininką – botaniką, bibliofilą, geografa.

Arvydas Pacevičius, Nijolė Raudytė. „Žemaičių daktaras Faustas. Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos bibliotekos kilmė, raida ir paveldas“

2023 m. Vilniaus universiteto leidykla kartu su Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos Šv. Kazimiero provincija nudžiugino lietuvių kalba išleistu 312 puslapių apimties Arvydo Pacevičiaus ir Nijolės Raudytės knyga „Žemaičių daktaras Faustas. Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos bibliotekos kilmė, raida ir paveldas“. Atiduodami šią knygą skaitytojams leidėjai pažymėjo, kad „*Nepaisant nepalankių istorinių aplinkybių, J. A. Pabrėža sugebėjo pralenkti laikmetį, jam būdingi tokie bruožai kaip kūrybiškumas, inovatyvumas, mobilumas, charizmatiškumas, empatija, bendraamžių tapatinti su stebuklo apraiškomis. Liaudies medicinos, žolelių gydomųjų savybių išmanymas, paremtas šimtmečiais kaupta knygyne ir sakytine tradicija, gebėjimas diagnozuoti ligas ir jas išgydyti J. A. Pabrėžą sieja su Viduramžių žiniuonimis ir alchemikais*“.

Šiame leidinyje, kuris skirtas kultūros ir mokslo istorijos tyrėjams bei kitiems skaitytojams, besidomintiems knygos istorija ir neeiline J. A. Pabrėžos

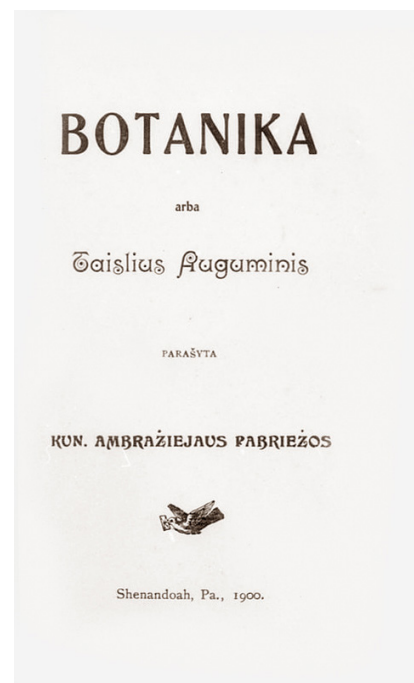
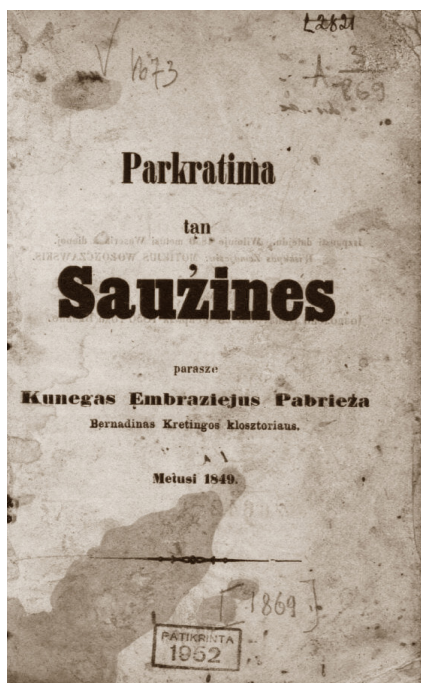
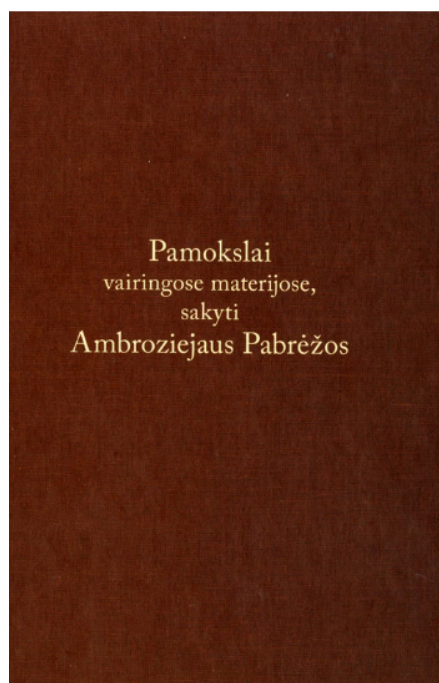

Arvydo Pacevičiaus, Nijolės Raudytės knygos „Žemaičių daktaras Faustas. Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos bibliotekos kilmė, raida ir paveldas“ (Vilnius, 2023) viršelis

asmenybe, išsamiai pristatoma jo sukaupta asmeninė biblioteka, jos kilmė ir raida, likimas bei paveldas. Knygoje pateiktas ir „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos bibliotekos katalogas“.

Jurgis Ambraziejus Pabrėža. „Taislius Augyminis I-223“ (1 tomas kartu su CD)

2009 m. Lietuvių kalbos institutas lietuvių kalba išleido kartu su CD 390 puslapių apimties knygą „Jurgis Ambraziejus Pabrėža. Taislius Augyminis I-223“ ir taip pradėjo skelbti originalia rašyba žemaitiškai parašyto, iki mūsų dienų išlikusio J. A. Pabrėžos botanikos veikalo „Tayslós augumynis kóriamy taalpynas augimys...“ (Augalų sistema) rankraštį. Joje pirmą kartą autentiška rašyba publikuojamas rankraščio, kuris saugomas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (f. 124–7), 1–223 puslapių perrašas. Prie leidinio pridėtoje kompaktinėje plokštelėje įrašyta rankraščio dalies faksimilė. Pirmąją leidinio dalį sudaro knygos įvadas (Prajows) (I–LXI), 17 lentelių su piešiniais, 223 J. A. Pabrėžos ranka numeruoti puslapiai. Juose aprašytos 5 augalų gaujos (klasės). Pasak leidėjų, kadangi knygoje paskelbta tik dalis rankraščio, joje nepateikta pavardžių, vietų vardų ir kitų rodyklių. Tai kartu su

Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos knygos „Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambrozijaus Pabrėžos, 2020 m. viršelis ir šio autoriaus leidinių „Parkratims ant saužines parasze Kunegas Embraziejus Pabrieža, Bernardinas Kretingos klostoriaus“, 1849 m. ir „Botanika arba Taislius Auguminių“ (Shenandoah, Pa.), 1900 m. tituliniai puslapiai

J. A. Pabrėžos aprašytų naujų taksonų sąrašų knygos rengėjai vėliau išleido atskiru leidiniu.

Jurgis Ambraziejus Pabrėža. „Taislius augyminis 224–776“ (II tomas kartu su CD)

2014 m. Lietuvių kalbos instituto leidykla išleido 630 puslapių apimties knygą „Jurgis Ambraziejus Pabrėža. „Taislius augyminis 224–776“, kuri spaudai parengta Lietuvių kalbos institutui bendradarbiaujant su Gamtos tyrimų centro Botanikos institutu ir Lietuvos nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka. Joje originalo kalba pateiktas antrosios J. A. Pabrėžos žemaitiškai parašyto rankraščio „Tayslós augumyynis kóriamy taalpynas augimys...“ dalies (224–776 puslapių, su viena įklija [412]) perrašas. Joje išspausdinti ir botaniniai bei tekstologiniai komentarai. Šio J. A. Pabrėžos veikalo rankraštis saugomas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Prie knygos pridėtoje kompaktinėje plokštelėje įrašytos skelbiamų rankraščio puslapių faksimilės.

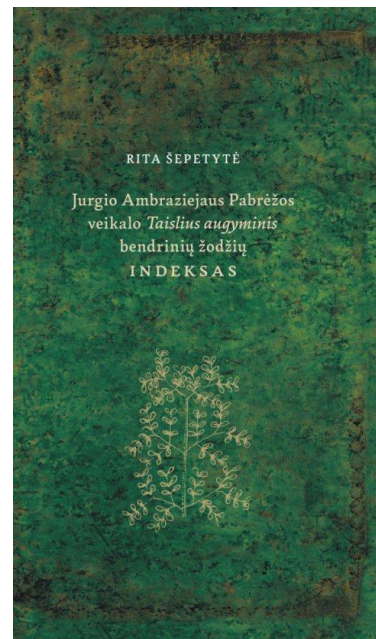
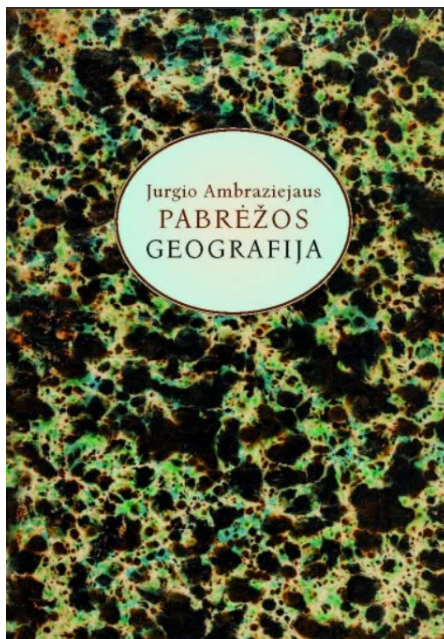
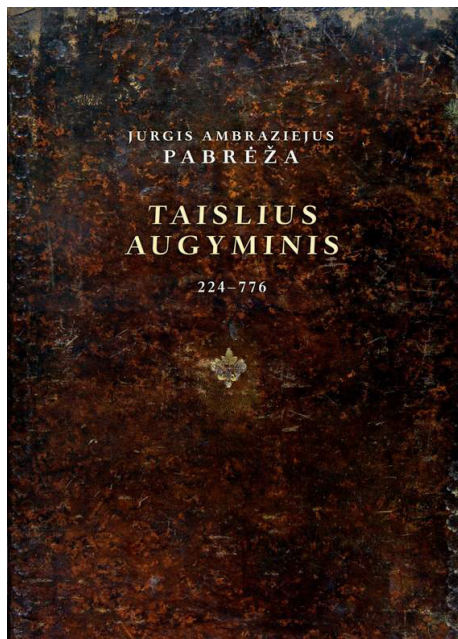
Jurgis Ambraziejus Pabrėža. „Taislius augyminis 777–980“ (III tomas kartu su CD)

2015 m. Lietuvių kalbos instituto išleista 288 puslapių apimties Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos knyga „Taislius augyminis 777–980“ – paskutinė žemaitiškai parašyto J. A. Pabrėžos botanikos vei-

kalo „Tayslós augumyynis kóriamy taalpynas augimys...“ (Augalų sistema) rankraščio perrašo, išleisto originalia kalba, knyga. Joje paskelbtas rankraščio, saugomo Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (f. 124-7), 777–980 puslapių turinys. Prie knygos pridėtoje kompaktinėje plokštelėje viešinamos rankraščio dalies faksimilės. Leidinį spaudai parengė Virginija Vasiliauskienė ir Krystina Rutkovska. Pasak leidėjų, ši knyga „ne tik *fundamentalus šaltinis lietuvių kalbos istorijos, terminologijos raidos tyrinėtojams, lietuviškojo botanikos mokslo istorikams, bet ir įdomi knyga eiliniam skaitytojui.*“

Rita Šepetytė. „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos veikalo „Taislius augyminis“ bendrinių žodžių indeksas“

2023 m. Lietuvių kalbos institutas lietuvių kalba išleido 464 puslapių apimties Ritos Šepetytės knygą „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos veikalo „Taislius augyminis“ bendrinių žodžių indeksas“, skirtą kalbos istorikams, botanikams, dialektologams ir visiems kitiems skaitytojams, kurie domisi J. A. Pabrėžos rankraštiniu palikimu. Knygą sudaro dvi dalys: pirmojoje „Indekso“ dalyje pateikti visi „Taisliuje augyminyje“ pavartoti bendriniai žodžiai ir žodžių junginiai, antrojoje – kai kurių J. A. Pabrėžos kalbos ypatybių aprašas su faksimilės pavyzdžiais.

Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos knygų „Taislius augyminis 224–776“, t. 2, 2014 m.; „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos Geografija“, 2019 m. ir Ritos Šepetytės knygos „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos veikalo „Taislius augyminis“ bendrinių žodžių indeksas“, 2023 m. viršeliai

„Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos Geografija“

2019 m. Lietuvių kalbos institutas lietuvių kalba išleido 1825 m. šiaurės žemaičių (kretingiškių) tarme J. A. Pabrėžos parašytą geografijos vadovėlį. Jis yra 360 puslapių apimties. Pristatydami šią knygą geografams, kalbos istorikams, tarmėtyrininkams skirtą knygą jos leidėjai pažymi, kad J. A. Pabrėža buvo ne tik lietuvių botanikos tėvas, bet ir pirmojo lietuviško geografijos vadovėlio autorius. Instituto išleistoje knygoje skelbiamas šio vadovėlio rankraščio perrašas. Tai verstinis iš lenkų kalbos nedidelės apimties (166 puslapių) vadovėlis. Jame yra pateiktos ne tik fizinės, politinės geografijos žinios, bet ir žinios apie XIX a. pr. egzistavusias valstybes, jų santvarką, karinę galią, gamtos išteklius ir kt. Knygoje išspausdintas ir geografo doc. dr. Ričardo Skorupsko straipsnis, asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės, pridėtas DVD su rankraščio faksimile.

„Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambraziejaus Pabrėžos“

2020 m. Lietuvių kalbos institutas lietuvių kalba išleido dar vieną – šį kartą net 816 puslapių apimties – knygą „Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambraziejaus Pabrėžos“. Joje autentiška rašyba (žemaičių kretingiškių patarme) skelbiamas vienas iš paties J. A. Pabrėžos sudarytų pamokslų rinkinių, kuriame yra 1799–1831 m. įvairiose Žemaitijos

vietose (knygoje jos beveik visur yra nurodytos) sakyti 48 pamokslai (dalį jų J. A. Pabrėža nėra įvardijęs pamokslais). 15 jų buvo pasakyta Salantuose, po 8 Kretingoje ir Mosėdyje, 5 Švėkšnoje, 2 Palangoje, po vieną Alsėdžiuose, Kuliuose, Telšiuose, Vėžaičiuose, tuometinės Prūsijos Drangauskinėje ir trys nenurodytose vietose. Leidinyje kartu su pamokslų perrašais yra išspausdintas ir dr. Remigijaus Oželio straipsnis bei Ritos Šepetytės tekstas apie pamokslų rinkinio kalbos ypatybes. Yra pateikti pamokslų rankraščio faksimilės pavyzdžiai, rankraščio aprašas, asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės, Šventojo Rašto citatų rodyklė.

Atminimo įamžinimas

1895 m. tuometinis Kretingos vienuolyno gvardijonas tėvas Feliksas Rimkevičius J. A. Pabrėžos amžinojo poilsio vietoje pastatė šviesaus granito kryžių, kuriame buvo iškalinėtas užrašas „*Praed. Pabrėža Ambrosius Vixit 79 an. 15 ian. 1771 Obiit 30 oct. 1849*“. 1932–1933 m. Kretingos vienuolyno gvardijonas Augustinas Dirvelė ant J. A. Pabrėžos kapo pastatė neogotikinio stiliaus mūrinę koplytėlę su vienuolio ir angelų skulptūromis, kurias parvežė iš Vokietijos, o antkapį su granitiniu kryžiumi apjuosė stačiakampio formos betoniniu postamentu su metaline ažūrine tvorele ir metalinėmis žvakidėmis. 1993 m. ši antkapinė koplyčia įtraukta į Lietuvos

Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos amžinojo poilsio vieta Kretingos kapinėse. D. Mukienės nuotrauka

Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą (unikalus objekto kodas – 10516).

1931 m. Kaune, prie Vytauto Didžiojo botanikos sodo, viena gatvė buvo pavadinta J. A. Pabrėžos vardu pavadinta gatvė.

1933 m. Kretingoje po to, kai čia pastatė pranciškonų gimnaziją, vienuolynui priklausiusiame sklype buvo suformuota nedidelė gatvelė, kuriai suteiktas J. A. Pabrėžos vardas. 1949 m. jos pavadinimas pakeistas į J. Janonio, vėliau – į S. Poležaikino, o 1989 m. Kretingos miesto vykdomojo komiteto sprendimu gatvei sugrąžintas J. A. Pabrėžos vardas.

Apie 1939 m. Salantuose (Kretingos r.) gyvenęs tautodailininkas, skulptorius Petras Kalenda iš medžio sukūrė J. A. Pabrėžos biustą, kuris dabar saugomas Kretingos muziejuje.

1971 m. Kretingos kraštotyros muziejuje buvo eksponuojama J. A. Pabrėžos 200 metų jubiliejui skirta paroda (parengė tuometinis muziejaus direktoriaus Juozas Mickevičius). Tada šiame muziejuje veikė specialus kambarys-muziejus, kuriame buvo eksponuojami išlikę J. A. Pabrėžai priklausę autentiški daiktai: baldai, knygos, rankraščių kopijos, taip pat ir jo biustas, buvo atkurtas ir jo miegamasis kambarys.

1984 m. Kalviuose, kiemelyje prie S. Daukanto klėtelės, pastatytas iš ąžuolo kamieno tautodailininkų Juozo Jankausko ir Vaclovo Pociaus sukurtas stogastulpis su J. A. Pabrėžos skulptūra. S. Daukanto klėtelės vienoje kamaroje yra įrengta J. A. Pabrėžai skirta ekspozicija.

Kai Kretingos muziejus buvo perkeltas į grafų Tiškevičių rūmus, ten 1985–1991 m. veikė muziejininko Donato Butkaus parengta J. A. Pabrėžai skirta memorialinė ekspozicija.

1988 m. J. A. Pabrėžai, kaip ir Kretingos įkūrėjui Jonu Karoliu Chodkevičiui, vyskupui Ignotui Jokūbui Masalskiui, pranciškonui Augustinui Dirvelei buvo suteikti Kretingos rajono Garbės piliečių vardai.

1989 m. skulptorius Algirdas Bosas sukūrė bronzinę plaketę „1771–1849 Jurgis Pabrėža“.

1991 m. sausio 12 d. Kretingoje, skverelyje, esančiame prie pagrindinio įėjimo į Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčią, pašventintas paminklinis akmuo, ženklinės planuojamo pastatyti paminklo, skirto J. A. Pabrėžai, vietą. Šį paminklą iš bronzos sukūrė skulptorius Algirdas Bosas ir architektas Saulius Manomaitis. Paminklas iškilmingai atidengtas ir pašventintas 1993 m. birželio 26 d.

1980 m. pastatyta Kretingos trečiajai vidurinei mokyklai (nuo 2013 m. rugsėjo 1 d. – Kretingos Jurgio Pabrėžos universitetinė gimnazija) 1994 m. gegužės 30 d. suteiktas Jurgio Pabrėžos vardas. 1997 m. šiai mokyklai J. A. Pabrėžos biustą sukūrė ir padovanojo kretingiškis tautodailininkas Raimundas Puškorius.

1996 m. gegužės 17 d. Lenkimų seniūnijos Vėčių kaime buvusios Pabrėžų sodybos vietoje pastatytas ją ženklinantis stogastulpis, kurio autoriai yra skuodiškiai liaudies meistrai Petras Brazauskas ir jo sūnus Liudas Brazauskas. Ant stogastulpio yra užrašas: „*Jurgio Pabrėžos (1771–1849) gimtinė. Čia – Vėčių kaimas, Pabrėžų ūkio sodybvietė. Mename savo didįjį gamtininką, vienuolį*“.

2016 m. režisierius Justinas Lingys sukūrė 25 min. trukmės dokumentinį filmą „Jurgis Ambraziejus Pabrėža“, kuris buvo įtrauktas į televizijos laidų ciklą „Pamiršti vardai“.

Lietuvoje J. A. Pabrėžos vardu yra pavadintų gatvių (Kretingoje, Kaune, Lenkimuose, Skuode, Plungėje, Vilniuje), skersgatvis Kretingoje ir kt.

2021-uosius, kai minėjome J. A. Pabrėžos 250-ąsias gimimo metines, Lietuvos Respublikos Seimas buvo paskelbęs Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos metais. Vyriausybė, patvirtinusi planą „Dėl

Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos metų minėjimo 2021 metais¹, pasiūlė Lietuvos mokslų akademijai, Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos Šv. Kazimiero provincijos kurijai, viešosioms įstaigoms „Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija“, „Marijos radijas“, „Bernardinai.lt“, Pranciškonų gimnazijai, Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai parapijai, Kretingos rajono savivaldybei, Kelmės rajono savivaldybei dalyvauti įgyvendinant jį. Ne tik jos, bet ir daugelis kitų įstaigų Lietuvoje tais metais organizavo įvairius renginius, skirtus J. A. Pabrėžos jubiliejui ir jo darbų bei asmenybės populiarinimui. Vyko mokslinės konferencijos, minėjimai, edukaciniai, kultūriniai, pažintiniai renginiai, kt. Buvo vykdomi ir leidybos projektai, skirti J. A. Pabrėžos rašytinio palikimo populiarinimui.

2021 m. Kretingos parapijos ir Kretingos rajono savivaldybės iniciatyva sukurtas dokumentinis filmas „Žemaičių šventasis Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849). Gyvoji istorija“ (autorai: Gaivilė Tamašauskienė, Jolanta Klietkutė, Asta Pocienė).

2021 m. liepos 25 d. Lenkimuose vykstant tradiciniams Šv. Onos atleidams, miestelio centre esančiame skverelyje atidengtas iš seno Lenkimų bažnyčios šventoriuje augusio medžio sukurtas paminklas, skirtas Skuodo krašto iškiliausioms asmenybėms – J. A. Pabrėžai ir S. Daukantui. Autorius – tautodailininkas Jonas Pušinskas.

2021 m. spalio 30 d. Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčioje Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos Šv. Kazimiero provincija ir Kretingos Apreiškimo vienuolynas atidengė atminimo lentą (autorius – skulptorius Algirdas Bosas), skirtą J. A. Pabrėžos 250-osioms gimimo metinėms.

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. Viktoras Gidžiūnas, *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1993.
2. *Jurgis Pabrėža (1771–1849)*, Vilnius, 1972.
3. Jolanta Klietkutė, „Kretingos personalijų žinynas“, *Kretingos rajono savivaldybės Motiejaus Valančiaus viešoji biblioteka*: <https://inx.lv/JpdCD>.

2021 m. liepos 25 d. Lenkimų miestelio skvere pastatyta dvipusė Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos ir Simono Daukanto skulptūra. Autorius – tautodailininkas Jonas Pušinskas. Nuotrauka iš: <https://inx.lv/jpzj>

4. Jolanta Klietkutė, „Kur įamžintas J. A. Pabrėža?“, *Bernardinai.lt*, 2021-10-30, prieiga internete: <https://inx.lv/JpUsn>.

5. Jolanta Klietkutė, „Lietuviškasis da Vinčis – kun. Jurgis Ambraziejus Pabrėža“: <https://inx.lv/Jpz7f>.

6. Jolanta Klietkutė, „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos kilmė“, *Genealogijos, heraldikos ir vaksilologijos instituto žurnalas*, 2022 m., nr. 1, p. 66–75 (publikacijos elektroninė versija internete: <https://inx.lv/JpUsR>).

7. Juozas Mickevičius „Jurgio Ambrozijaus Pabrėžos gyvenimo bruožai“, *Žemaičių žemė*, 2008 m., nr. 2, p. 20–23.

8. Lietuvos Respublikos Seimo 2020 m. lapkričio 18 d. nutarimas nr. 1302: <https://inx.lv/Jpz7b>.

IŠNAŠOS:

¹Juozas Mickevičius „Jurgio Ambrozijaus Pabrėžos gyvenimo bruožai“, *Žemaičių žemė*, 2008 m., nr. 2, p. 20–23.

²Ten pat.

³„Žemaičių vestuvės [...]“, *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 48).

